

הרב שמואל הרשור

קריאת המגילה ע"י אשה לנשים אחרות

ראשי פרקים

- א. הטעם לחיוב נשים בקריאת מגילה
 1. אף הן היו באותו נס
 2. במצוות דרבנן אין נשים פטורות ממצוה שהזמן גרמא
- ב. טיב החיוב של נשים במקרא. מגילה
- ג. האם נשים יכולות להוציא גברים?
- ד. האם אשה יכולה להוציא נשים?
 1. האם נשים בכלל ערבות?
 2. שמיעה דוקא ממי שחייב בקריאה
 3. הוצאת נשים רבות ידי חובתן
 4. הוצאת אשה יחידה ידי חובתה
- ה. מסקנה לדינא

☆ ☆ ☆ ☆ ☆

א. הטעם לחיוב נשים בקריאת מגילה

1. אף הן היו באותו הנס

מן המפורסמות הוא, שנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא. מדוע, אם כן, נשים חייבות במצות מקרא מגילה?
 בריש מסכת ערכין (ב,א) מבואר, שהכל חייבין במקרא מגילה, והכל כשרין לקרות את המגילה. "הכל" בא, לפי הגמרא, לרבות נשים. הטעם לחיובן הוא, כדר' יהושע בן לוי, שאף הן היו באותו הנס. שני פרושים נאמרו ל"אף הן היו":
 רש"י ורשב"ם (פסחים קח,ב ד"ה שאף): שבשכר נשים צדקניות של אותו דור נגאלו. כלומר, עיקר הנס בא ע"י הנשים.
 התוס' (פסחים, שם ד"ה היו; מגילה ד,א ד"ה שאף) סבורים, שהן היו באותה סכנה, אך לא היו עיקרו של נס, שכן משמע מהלשון ש"אף הן היו" שלא היו גורם מרכזי. בירושלמי מגילה (ב,ה), לגרסת הרבה ראשונים, נאמר ש"אף הן היו באותו ספק" – משמע כדברי התוס'. לגרסא זו יש השלכות נוספות, כפי שנראה להלן.

הטעם "אף הן היו באותו הנס" מופיע גם בהלכות אחרות: נר חנוכה; ומצוות ליל הסדר, כגון, שתית די כוסות ואכילת מרור. המכנה המשותף בין הלכות אלו הוא, שכולן קשורות לפרסומי ניסא. חשוב לפרסם את נס חנוכה ופורים, וק"ו את סיפור יציאת מצרים, שנצטוונו עליו בכמה מצוות בליל הסדר.

אך במגילה יש מקום לדיון האם מי שחייב במצוה מצד פרסום הנס יכול להוציא ידי חובתו את מי שחייב במצוה מעיקר הדין? התוסי' (פסחים, שם ד"ה שאף) מדגישים, שלולי הטעם שהן היו באותו הנס, לא היו חייבות הנשים, משום שהן פטורות ממ"ע שהזמן גרמא. בשלמא בשתית די כוסות ואכילת מרור, שהן מצוות גופו של אדם, לא שייך לומר שאשה תוציא משהו אחר במצוות אלו – אפילו אם רמת החיוב שלה זהה לשלהם – מפני שבמצוות שבגופו אין שלוחו של אדם כמותו (קצות החשן קפב,א). אך לענין נר חנוכה ומקרא מגילה יש מקום לדון.

בשו"ע או"ח תרעה,ג מובא: "אשה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת בה." משנה ברורה (סק"ט) מסביר, שאפילו איש יכול לעשות אותה שליח להוציא, אם עומד בשעה שמדלקת ושומע הברכה. אבל בנר חנוכה י"ל, שאשתו כגופו. וכן אשה כבעלה (עי' משנ"ב תרעא,ט). שהרי עיקרה של מצות נר חנוכה הוא, שיהא נר דלוק בבית ע"י בר חיובא (עי' ח"י הגר"ח הלוי על הרמב"ם, ביאת מקדש ט,ו). רמת החיוב של פרסומי ניסא (שהיא רמת החיוב של נשים במצוה זו) די בה לענין זה, כי עיקר טעם המצוה הוא להרבות פרסומי ניסא. אולם במגילה עדיין צ"ע אם חיוב ברמת פרסומי ניסא די בו כדי להוציא בר חיובא מדינא.

2. במצוות דרבנן אין נשים פטורות ממצוה שהזמן גרמא

יש אומרים (תוסי' ברכות כ,ב ד"ה בתפלה, בדעת רש"י; אורחות חיים הל' ציצית סי' לא בשם רבנו תם), שבמצוות דרבנן אין הכלל שנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא. וא"כ במגילה הן חייבות כאנשים. אך לא ברור לגמרי שמצות מגילה נחשבת לענין זה למצוה מדרבנן. בבית יוסף (סי' תקפו) כתב, שמגילה כדברי קבלה, ויש לה תוקף מן התורה. אף בפריימגדים (סי' תרפט) פסק, שמי שמסופק אם קרא את המגילה, חוזר וקורא, דדמי לספיקא דאורייתא. כבר הקשה החיד"א (ברכיי"סך או"ח רצא,ח) לשיטה זו מפטורן של נשים מקריאת הלל. אחרונים תרצו שני תרוצים: א. הלל נחשב כדברי קבלה (עי' רמב"ם וראב"ד חנוכה ג,ז). ב. קריאת הלל ביו"ט היא מצוה מן התורה, כחלק ממצות שמחת יו"ט, והיו מ"ע שהזמן גרמא (שדייחמד, כללים, מ,קלה).

ב. טיב החיוב של נשים במקרא מגילה

הרמב"ם (מגילה א,א"ב) פוסק, שנשים חייבות במקרא מגילה. בהלכה ב הוא

פוסק: "אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא ידי חובתו. והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך, אם היה הקורא קטן או שוטה, השומע ממנו – לא יצא." משמע שנשים יכולות להוציא אנשים.

רש"י (ערכין ג,א ד"ה לאתווי) כותב כך במפורש: "לאתווי נשים, שחייבות במקרא מגילה, וכשרות לקרותה ולהוציא זכרים ידי חובתם." הרא"ש במגילה מביא את דברי רש"י, אך משמע מהמשך דבריו שהוא חולק עליו. הר"ן והריטב"א פוסקים מעיקר הדין כרש"י. בשלטי"גבורים מדייק כן גם מהרי"ף, וכן משמע באור-זרוע סי' שסח. לבל הדעות שהזכרנו עד כה נשים חייבות בקריאת המגילה, ומשום כך מוציאות את האנשים ידי חובתם. אמנם ניתן עדיין לומר שאשה חייבת בקריאת המגילה, אך אינה יכולה להוציא אחרים בגלל כבוד הצבור או מסיבות אחרות. לקמן נבחן גם זאת.

שיטת בעל הלכות גדולות, המובאת בתוס' (מגילה ד,א; סוכה לח,א; ערכין ג,א, ועוד), היא שנשים אינן מוציאות אנשים במגילה. בערכין מביאים התוס' ראייה לדבריו מהתוספתא במגילה פ"ב. שם מבואר: "הכל חייבין בקריאת מגילה – כהנים, לויים וישראלים. כולם חייבין ומוציאים את הרבים ידי חובתם." אח"כ נמנים אלו שמוציאים את מינם, ולא את אלה שאינם בני מינם. לבסוף מופיעים נשים, עבדים וקטנים, שהם פטורים ואין מוציאין הרבים ידי חובתם. בה"ג פירש, שנשים אינן חייבות בקריאה בכלל, אך הן חייבות בשמיעה. תוספתא זו חולקת על הגמרא בערכין ג,א, שהזכרנוה לעיל, ואשר לפיה נשים חייבות לקרוא את המגילה וקוראות אף לאחרים. יש לישב את הדבר בשני אופנים:

1. בגמרא בערכין "קריאה" לאו דוקא, אלא הכונה לשמיעה. בתוספתא נאמר שאין הנשים חייבות בקריאה אלא בשמיעה.
 2. אכן התוספתא סותרת את הסוגיא בערכין. החולק על בה"ג סובר שהגמרא בערכין עיקר, והתוספתא היא שגויה (מאירי מגילה, שם ד"ה נשים; ריטב"א ד"ה ואריב"ל). ואילו בה"ג מקיים את שניהם כפי שביארנו.
- לפי זה בה"ג סובר שאשה חייבת רק בשמיעת מגילה, ולא בקריאתה. כך אמנם פוסק הראב"ה (סי' תקסח, מובא גם במרדכי), שיש לברך בקריאת נשים אקב"ו על משמע מגילה, וכך פסק הרמ"א להלכה (תרפט.ב).
- אבל בתוס' בסוכה (לח,א ד"ה באמת) כתב, שנשים חייבות לגמרי בקריאת מגילה. עם זאת, לדעתם של בעלי התוס' שם, לשיטת בה"ג אין נשים מוציאות את הרבים ידי חובתם במגילה. כך היא גם לשון הטור (סי' תרפט): "ובה"ג כ' שאע"ג שחייבות במקרא מגילה אינן מוציאות לאנשים." הרי לך שיש שהבינו שבה"ג חייב נשים במקרא מגילה. יצוין שבבה"ג המודפס (ד"ו פ,א) משמע, שהחוב הוא על שמיעה ולא על קריאה.

ג. האם נשים יכולות להוציא גברים?

אם רמת החיוב של נשים שונה מזו של גברים, מסתבר שאין אשה יכולה להוציא איש, כי לגבי האיש חיוב האשה כמאן דליתא. כך אכן עולה מהירושלמי מגילה (ב,ה). לפי גירסתנו: "בר קפרא אמר: צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטנים, שאף אותם היו בספק." יש ראשונים (ריטב"א ועוד) שמלת "בספק" אינה ברורה בגרסתם. על כל פנים, גרסא זו מסבירה היטב, מדוע חיוב האשה לגבי האיש כמאן דליתא. בגמרא ברכות כב, הסתפקו האם נשים חייבות בברכת המזון מן התורה או מדרבנן. נפקא מינה אם יכולות הן להוציא את הרבים ידי חובתם – אם חיובן הוא מדרבנן, אם כן ברמת דאורייתא הן נחשבות כמי שאינן מחוייב בדבר, שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. כך גם יש לפרש בדעתו של בה"ג: כיון שחיוב נשים גרע מחיוב אנשים (שהרי אינן חייבות בקריאה אלא בשמיעה), הרי שלגביהם הן נחשבות כמי שאינן מחוייב בדבר.

לענין קידוש פסקו הטור והשו"ע (רע"א, ב) שנשים חייבות בקידוש, אע"פ שהוא מצות עשה שהזמן גרמא. הטעם הוא היקש זכור לשמור. ועל כן, "מוציאות את האנשים, הואיל וחייבות מן התורה כמותם."

הב"ח (על הטור, שם) הקשה, מאי שנא ממגילה, שלגביה מביא השו"ע (תרפ"ט, ב) רק את דעת בה"ג, שנשים אינן מוציאות אנשים? מכח הקושיא פסקו הב"ח והרש"ל, שנשים אינן מוציאות את האנשים אף בקידוש. אך הט"ז (ס"ק ב) מחלק, שבקידוש נשים חייבות באותה רמה כאנשים. וזהו שלא כמגילה, שבה יש דעות שחיובן של הנשים הוא בשמיעה בלבד, ולא בקריאה. מגן אברהם (ס"ק ב) מוסיף – ע"פ התוס' בסוכה (לח"א ד"ה כאמת) – שבמגילה אין נשים מוציאות ברבים, כי "זילא בהו מילתא" שתוציאם אשה. מה שאין כן בקידוש, הנעשה בתוך בית פרטי.

הט"ז ומג"א דנו אך ורק באשה המוציאה איש ידי חובתו. כך גם הראשונים שהזכרנו לעיל – רמב"ם, רש"י, ר"ן על הרי"ף מגילה פרק א), והרא"ש (פ"ג סוף סי' יג). לא מצאנו מפורש שאשה אינה מוציאה נשים אחרות ידי חובתן, שלוש הסיבות שאין הן מוציאות גברים ידי חובתם הן:

- א. הן חייבות רק בשמיעה, ואילו הגברים חייבים בקריאה.
 - ב. הן חייבות רק מצד פרסום הנס, משום ש"אף הן היו בספק", וזוהי רמת חיוב פחותה מזו של הגברים.
 - ג. בקריאה לפני גברים יש משום זלזול.
- שלוש סיבות אלו אינן קיימות לכאורה בקריאת אשה לנשים.

ד. האם אשה יכולה להוציא נשים ידי חובתן?

1. האם נשים בכלל ערבות?

יש לדון, האם אשה, שיצאה כבר ידי חובתה, תוכל להוציא נשים אחרות, כדין כל מי שכבר יצא, שהוא מוציא את זולתו מדין ערבות. הרא"ש בברכות ג, יג אומר, שאשה אינה בכלל "כל ישראל ערבין זה לזה", ואין היא יכולה להוציא אחר ידי חובתו אם היא עצמה כבר יצאה ידי חובתה. אך ה"ר עקיבא איגר, בהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' רעא), כתב, שאשה אף היא בכלל ערבות כאיש. זוהי גם כן דעתם של הרבה מהאחרונים (עי' יביעאומר ח"א סי' טו בהערה).

2. שמיעה דוקא ממי שחייב בקריאה

מגן אברהם מביא בשם מדרש הנעלם, שלא תקרא אשה מגילה אפילו לעצמה. חיי אדם מביא שבמדרש הנעלם אין הגרסא כדברי מג"א, אלא כדברי הגר"א, שסובר שאשה יכולה לקרא לעצמה. בשדיחמד מובא, שבכל מקרה עדיף לשמוע ממי שחייב בקריאה (ולא רק בשמיעה), כיון שקריאה כזו היא ברמה גבוהה יותר.

3. הוצאת נשים רבות

יש לחקור בסברת הזלזול, שהזכירו התוס' בסוכה, האם הזלזול הוא שאשה קוראת בפני גברים, שאין זה כבוד הצבור (כמו בקריאת התורה, עי' מג"א שם), ואע"פ שהיא חייבת באותה רמת חיוב כמו גברים. בהקשר זה יש לציין את דברי בעל העיטור (מובא בטור סי' תרפט), שאע"פ שנשים מזמנות לעצמן, בכל זאת אין הן מצטרפות לזימון גברים אפילו לעשרה. כך הסביר הב"ח גם בנידון דידן — יש פריצות בעצם ההצטרפות למנין גברים. לפ"ז אין מקום כלל לחשוש בקריאה לפני נשים, אפילו לפני נשים רבות, כיון שאין זאת הצטרפות של פריצות, וכמו שהן יכולות לזמן לעצמן. אולם קרבן נתנאל מדקדק בדברי התוס' בסוכה, שטעם של זלזול שייך אפילו בקריאה לפני הרבה נשים. הזלזול הוא, כפי שמסביר "נתיב חיים", שאשה, כיון שהיא חייבת רק בשמיעה (כדעת בה"ג), כאשר היא ממנה עצמה לבעלת-קריאה, הרי היא נוטלת לעצמה תפקיד של גבר (החייב בקריאה), וזה לכשעצמו מהווה זלזול. לפי זה כל קריאה הדומה לקריאת התורה בציבור (עי' משנ"ב תרפט, ז) — ובכלל זה קריאה בפני נשים במקום ציבורי (אפילו בעזרת נשים) מהווה זלזול. אולם קריאה בבית פרטי אין בה משום זלזול.

4. הוצאת אשה יחידה

ואכן בקרבן־נתנאל פסק (וכן במשנה־ברורה) שיכולה אשה להוציא את חברתה, אמנם לפי המג"א בשם המדרש הנעלם אפילו בכך יש לפקפק, אך חיי־אדם בשם הגר"א והמשנ"ב דחו דבריו.

יש מקום לדיון האם בכהאי גוונא יש לברך על קריאת המגילה. ועיין בהרחבה ב"יחווה דעת" (ח"א סי' פח) בענין זה. לדינא הוא מחליט, שאשה יכולה לברך על מקרא מגילה, וכל שכן כשמוציאים אותה ידי המצוה. לפי הרמ"א יש לברך "לשמוע מגילה". הנוהגים ע"פ הגר"א פוסקים לברך "על מקרא מגילה", וכמדומה שכך מנהג העולם.

ה. מסקנה לדינא

1. כמעט כל הפוסקים מאפשרים לאשה לקרא לנשים אחרות (אפילו נשים רבות), והנוהגת כן יש לה על מה שתסמוך.
2. אעפ"כ רצוי להקפיד לקרא בבית פרטי לפני מספר חברות, ואילו במקום ציבורי ראוי שלא תקרא אשה, אפילו בפני נשים בלבד.
3. דברים אלו נכונים עוד יותר בבית כנסת, שאז יותר דומה הדבר לקריאת התורה.
4. אין אשה מוציאה גברים ידי חובתם בקריאת המגילה, ואפילו בדיעבד.